

Черняев В. С. Создание «Дредноута» и модернизация флота США

В статье на основе анализа источников и научных работ отображены теоретические и технические аспекты модернизации военно-морского флота США в начале XX в. Проанализированы точки зрения ведущих военно-морских специалистов американского флота. Подробно рассматривается проблема строительства кораблей военно-морского флота США в контексте появления нового класса кораблей. Показано, что проблема концептуального развития американского флота была представлена двумя разными точками зрения. Одна была представлена приверженцами кораблей дредноутного класса, яркими представителями которых были капитан Брэдли Фиск и капитан-лейтенант Уильям Симс. Другую точку зрения отстаивал основатель теории «морской мощи» Альфред Мехен, который придерживался консервативных взглядов в вопросе концептуального развития американского флота. Дредноутная гонка началась в 1906 г. и была одной из основных причин начала Первой мировой войны.

Ключевые слова: дредноут, модернизация флота, военно-морской флот США

Chernyaev V. S. Construction of «Dreadnought» and modernization of the U.S. Navy

The theoretical and technical aspects of the modernization of the U.S. Navy in the early twentieth century are displayed on the basis of analysis of the sources and research papers. Opinions of the leading naval experts of the American Navy were been analyzed. The problem of the construction of the ships of the U. S. Navy in the context of the appearance of a new class of ships was been studied in detail. The problem of the conceptual development of the U.S. Navy was represented by two different points of view. One was represented by supporters of dreadnought class ships, whose outstanding representatives were Captain Bradley Fiske and Lieutenant Commander William Sims. Another point of view was defended by the author of the "sea power" Alfred Mahan who had conservative point of view on the question about conceptual development of the U.S. Navy. Dreadnought race had been started in 1906 and was one of the main reasons for the outbreak of World War I.

Keywords: Dreadnought, modernization of the fleet, the U.S. Navy

УДК 94(431):329.8"1919/1933"

О. Р. Давлетов

З'їзди НСДАП ДОБИ ВЕЙМАРСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ ЯК ЗАСІБ ВПЛИВУ НА ПОЛІТИЧНІ СИМПАТІЇ НАСЕЛЕННЯ НІМЕЧЧИНИ (1919–1933 рр.)

Стаття присвячена дослідженню історії проведення з'їздів Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини за часів існування Веймарської Республіки (1919-1933 рр.), а саме у 1923, 1926, 1927 та 1929 рр. Автор висвітлює, як трансформувалась процедура проведення цих відверто пропагандистських заходів, як поступово змінювались час їх проведення, ритуали та церемонії, що врешті-решт перетворились у масштабне та видовищне дійство, яке впливало на політичні уподобання електорального поля.

Ключові слова: З'їзд, Третій рейх, НСДАП, Веймарська республіка, націонал-соціалізм

Історичний розвиток, як і будь-які політичні процеси у суспільстві, має різні складові свого поступу. Зараз, на початку нового тисячоліття, першочерговим завданням істориків є комплексний системний аналіз визначних подій і зрушень, надбань і втрат, які були характерними для бурхливого минулого століття. Озираючись назад, у ХХ ст., усвідомлюючи грандіозний злет людського розуму, величі досягнення в галузі науки та техніки, визначні здобутки у соціально-економічній сфері, ми мусимо визнати при цьому, що ні досягнення культури та цивілізації, ні нестримний і потужний індустріальний розвиток провідних країн світу не змогли захистити людство від виникнення в його надрах низки страхітливих тоталітарних режимів. Останні намагались відійти від магістрального шляху розвитку людської цивілізації, поставити під сумнів прогресивні світові завоювання і тотально втрутитися у долю держави, громадянського суспільства, в життя чи не кожного пересічного громадянина.

94 роки пройшло з того часу, як на політичній арені Веймарської Республіки виникла Націонал-соціалістична німецька робітничка партія (НСДАП), яка згодом стала «керівною і направляючою силою» німецького суспільства в 1933-1945 рр. В наш час вже накопичено велику кількість наукових досліджень відносно генезису німецького варіанту фашизму. Так, надрукована у ФРН ще у 1995 році «Бібліографія націонал-соціалізму», зібрана доцентом Мангеймського університету Міхаелем Рюком, має обсяг у 1428 сторінок і охоплює 20 356 робіт [1]. За підрахунками російського вченого, професора Ю.В.Галактіонова (Кемеровський держуніверситет) лише за перші 5 років після виходу в світ цієї збірки, кількість наукових розвідок про нацизм зростає ще на 2000 одиниць [2, с.3]. І цей процес безумовно триває і далі. При цьому найбільшу увагу західних дослідників притягували проблеми створення масової бази нацизму, його ідеологічні витoki, механізм функціонування власне НСДАП, військово-політичні аспекти тощо. В той самий час, у вітчизняній історіографії дослідження націонал-соціалізму знаходилося немов у «безповітряному просторі», так як маловивченими залишалися історія суспільних установ, питання історії культури, суспільної свідомості і т.п. [3, с.9]. Це саме стосується і формування нацистського електорату в умовах існування Веймарської Республіки (1919-1933 рр.).

На сьогодні існує вже чимало і монографічних, і дисертаційних досліджень, що висвітлюють різні аспекти генези НСДАП в 20–30-ті рр. XX ст. [4-6] Питання про організаційну політику НСДАП доби Веймарської Німеччини (1919-1933 рр.) вже досить давно привертають увагу дослідників, як у вітчизняній історичній літературі – в країнах СНД, так і закордоном. Серед сучасних дослідників зазначеної проблематики можна згадати О.Ю.Пленкова [7], Н.Фрая [8], Р.Еванса [9] та інших.

Проте, спеціального дослідження, де розглядався б аспект впливу з'їздів НСДАП на німецьких виборців веймарської доби, у вітчизняній історіографії поки що не має.

У запропонованій статті зроблено спробу аналізу різноманітних форм та напрямів впливу з'їздів НСДАП на свідомість виборців Німеччини доби Веймарської Республіки (1919-1933 рр.).

Автор відомих досліджень, що були присвячені генезі націонал-соціалізму у німецькому суспільстві, Джордж Моссе одним з перших акцентував увагу читачів на важливій посередницькій функції нацистського "нового іміджу" в масовій свідомості населення Німеччини у міжвоєнний час [10, с.16]. Також, на його думку, через «ритуали та свята, міфи та символи народ залучався до більш активної участі у житті держави» [10, с.17]. Саме тому, так звані «партайтаги» – партійні з'їзди, демонстрували поєднання чудової організації публічних зборів і жорсткої дисципліни, особливості та пропагандистські складові "нового політичного стилю", який використовувала НСДАП у Веймарській Німеччині. Вони не мали нічого спільного з партійними з'їздами, що відбуваються сьогодні. Делегатів ніхто не обирав, з'їжджались абсолютно всі націонал-соціалісти, хто мав таку можливість. Ніяких постанов не приймали – лише фюрер проголошував власні рішення, які після цього перетворювались на обов'язкові закони. Фактично це були супермасові зібрання, що були призначені демонструвати обивателям країни постійно зростаючу міць нацизму. Тому кожний новий з'їзд повинен був за розмахом учасників перевищувати попередній.

Перший з'їзд НСДАП проходив у Мюнхені 27 січня 1923 р. Незважаючи на первісну заборону цього заходу урядом Баварії, подолавши навіть введення надзвичайного стану через побоювання нацистського путчу, за допомогою головнокомандувача баварського рейхсверу генерала фон Лоссова, Гітлер врешті-решт отримав дозвіл на проведення безпрецедентної для цієї провінції масової пропагандистської акції – «Parteitage» – з'їзду власних прибічників. Власне з'їзд проходив під гаслом «Німеччина, прокинься!» одночасно у 12 залах міста, що були розкидані по всьому Мюнхену. Власне тому А.Гітлер виступив того дня аж 4 рази з однією і теж самою промовою, а «заряди розважання народу були залучені оркестри, групи народного танцю та відомий клоун Фердль» [11, с.261]. У другій половині дня, не зважаючи на сніжну завірюху, на Марсовому полі пройшла церемонія посвячення штандартів загонів СА («штурмових підрозділів» або «партійної армії» НСДАП). У цьому заході разом зі сторонніми спостерігачами брали участь понад 20 тис. чоловік. Виступаючи на святково оформленій церемонії А.Гітлер відверто заявив: «Або НСДАП це майбутній рух Німеччини, і тоді ніякий диявол його не зупинить, або воно не є таким, і тоді має бути знищено» [11, с.263]. Повз трибуну, з якої виступав Гітлер, пройшов п'ятитисячний загін штурмовиків. Ця акція не залишилась поза увагою баварського населення. З лютого по листопад 1923 р. до лав НСДАП вступило 35 000 нових членів, чисельність СА перевищила 15 000 осіб [11, с.264].

Другий з'їзд НСДАП відбувся 3-4 липня 1926 р. в столиці Тюрінгії – м. Веймар. Саме там 10 років перед тим була прийнята республіканська конституція. Це було своєрідним нацистським викликом республіканському уряду. До того ж, Веймар знаходився у Тюрінгії – провінції, яка не підтримала заборону на публічні виступи Гітлера [12, с.24]. Саме на цьому зібранні був остаточно закріплений основний для нацизму "принцип фюрерства". Фюрер, на той час, вже неодноразово проголошував власну думку про те, що «важливі рішення з питань подальшого розвитку приймаються не на з'їздах, засіданнях, конгресах, якими б вони не були імпазантними» [13, с.211]. На розгляд присутніх виносились лише ухвалені заздалегідь фюрером промови. Віднині подібна практика стала у націонал-соціалістів повсякденною – замість дебатів і суперечностей громадськості виставлятиметься картина "єдиного, згуртованого, як моноліт, керівництва". Всі оратори, крім, звісно, Гітлера, мали жорсткий регламент, ніяких голосувань взагалі не проводили. Під час пленарного засідання, виступаючи перед елітою НСДАП у будинку Національного театру Тюрінгії фюрера дозволив собі заявити, що «маси безвідповідальні. Людину зазвичай цікавить задоволення інстинктивних потреб у їжі, напоях, любові та саморепродукції» [13, с.211]. Після завершення пленарного засідання у Національному театрі Тюрінгії Гітлер, стоячи у відкритому автомобілі, приймав парад власних прихильників у штурмовій коричневій уніформі. Серед почесних гостей з'їзду були лідер найбільшого в країні парамілітаристського об'єднання "Сталевий шолом", що нараховувало 3 млн. членів, Теодор Дюстерберг, син кайзера – кронпринц Август Вільгельм Пруський тощо. Цікаво, що для того, щоб замаскувати деяке послаблення власних лав – на цей захід у Веймар приїхало до «8000 тисяч коричневих сорочок та членів партії» [14, с.262], та з суто фінансових негараздів, нацисти розтягнули з'їзд на 1,5 доби. Цей винахід дуже сподобався фюреру. З'їзд у Веймарі практично весь був присвячений майже ритуальному виразу вірності рядових членів НСДАП власне Адольфу Гітлеру, проголошенню особистих клятв його найближчими поплічниками, масовим демонстраціям та маршам, включаючи ходу з «кривавим прапором» з доби «пивного путчу» 1923 р. Завершився цей захід посвяченням нових штандартів СА та чудовим феєрверком.

Третій з'їзд вже продовжувався 3 доби – з 19 по 21 серпня 1927 р. у Нюрнберзі. Згодом, саме це місто, буде обрано фюрером для проведення усіх наступних партійних форумів. Річ у тому, що Нюрнберг мав дуже вигідне географічне розташування - до нього сходились 7 залізничних шляхів, що спрощувало для нацистів проблему транспортного пересування. Заздалегідь, з усіх округів Німеччини, на 47 спеціально замовлених потягах, із знаменами та оркестрами, сюди прибули члени партійних організацій, штурмові загони і закордонні делегації до 30 000 чоловік. На цьому з'їзді вперше проявила себе молодіжна організація НСДАП – "Гітлерюгенд" – у складі 2 тис. делегатів – лише юнаки. Саме на цьому з'їзді фюрер виголосив

концепцію необхідності оволодіння в майбутньому "життєвим простором" в Європі, чітко пов'язаною з антисемітизмом і ревізією Версальського договору 1919 р. Підкреслюючи, що тільки сила може стати основою захоплення нових земель, він назвав "трьох монстрів", що позбавили Німеччину цієї сили, – "інтернаціоналізм, демократію і пацифізм", нібито утворені суто єврейськими колами світу. На цьому ж заході гауляйтер Тюрінгії Артур Дінтер вперше проголосить системне бачення майбутнього євреїв у Німеччині – іудаїзм має бути визнано поза законом; євреям заборонять мати німецьке громадянство, викладати в освітніх закладах будь-якого рівня, мати приватну власність, вступати у брак з арійцями тощо [12, с.30].

Нацистські партійні заходи дуже дорого коштували, і тому з'їзд підтримав ідею створення "кільця пожертвувань" з метою подолання важкого фінансового становища партії. Адольф Гітлер навіть демонстративно пустив по колу власний капелюх [12, с.30]. З'їзд завершився на околиці Нюрнбергу – на «полі Цепеліна» – урочистим освяченням штандартів новостворених підрозділів НСДАП, після чого фюрер у коричневій сорочці СА на чолі з приблизно 5 тис. штурмовиків пройшов маршем вулицями столиці Франконії [15, с.62]. З цього часу, Нюрнберг остаточно оберуть за місце проведення всіх майбутніх з'їздів НСДАП.

Через фінансові проблеми у 1928 р. нацисти відмовились від проведення чергового з'їзду партії.

Невдовзі, до початку так званої "великої депресії 1929-1933 рр.", під час проведення консерваторами загально німецької компанії проти плану Янга (в якому мова йшла про новий варіант німецьких виплат репараційних платежів), відбувся четвертий з'їзд НСДАП (3-4 серпня 1929 р.). Це був найбільш показовий і грандіозний з'їзд нацистської партії з часу початку її боротьби за владу у Веймарській Республіці. Традиційний партійний форум у Нюрнберзі був перетворений на небачену в цій країні величезну масову демонстрацію сили прихильників націонал-соціалізму – акцію, сплановану по військовому чітко, за правилами монументально театралізованого видовища.

На спеціально замовлених потягах до Нюрнбергу прибули приблизно 200 тис. чоловік з усієї Німеччини [16, с.179]. Їх уніформа, прапори та атрибути на 2 доби заповнили старовинне місто. На великому заключному заході понад 60 тис. штурмовиків колона за колоною протягом 1,5 годин марширували перед фюрером та почесними гостями з'їзду, серед яких були, наприклад, промисловець Еміль Кірдорф та дружина кайзера Вільгельма Терміна фон Рейс. Саме цей з'їзд нацистів вперше зняли для щотижневого випуску кінохроніки. Не зважаючи на те, що "кіно було ще без звуку, нацисти отримали те, до чого прагнули - першокласну й постійну рекламу" [17, с.246].

Нацистські з'їзди не дуже відрізнялись один від одного – марширування численних колон, багатотисячні мітинги, масові спортивні виступи (викладання на стадіоні з людських тіл свастики, тевтонського орла, прізвиська „Гітлер” тощо), феєрверки, церемонії вручення фюрером прапорів новим нацистським структурам й штурмовим загонам, виступи керівників тощо. Але сам ритуал проведення з'їздів НСДАП постійно модернізувався. Якщо на з'їзді 1923 р. фюрер 4 рази підряд виступав з однією промовою, то в подальшому його виступ став кульмінаційним. На з'їзді 1927 р. замість феєрверка вперше провели нічну процесію з вогняними смолоскипами. Ефективність цього видовища зробила його найпоширенішою частиною різноманітних нацистських масових заходів. Якщо на початку 20-х рр. ХХ ст. фюрер просто вручав підлеглим нові прапори, то з 1926 р. була введена спеціальна ритуальна церемонія "освячення прапорів": лівою рукою фюрер тримав полотно "кривавого прапору" 1923 р. (тоді загинуло 16 націонал-соціалістів), а правою торкався нового штандарта, символічно передавав йому "містичну силу" нацистської святині. Потім під гуркіт барабанів перед лавами штурмовиків його отримував вже черговий прапорonosець.

"Інсценуванням партійних з'їздів німецький фашизм досягав власне найвищих естетичних результатів", відмічає сучасний історик ФРН Райнер Штолльман [18, с.85]. Після приходу нацистів до влади у січні 1933 р. Нюрнберг перетворився на "найбільший будівельний майданчик у Німеччині" [19, с.44]. Саме там, на величезному майдані, під час щорічних з'їздів проходили не лише залоги штурмовиків або «Гітлерюгенду», а й демонстрації військової техніки (танків, гармат, бронетранспортерів тощо), воєнізовані вистави підрозділів вермахту. Віднині нацистські форуми йшли вже тиждень за чітко окресленою формою, за участю світлових та звукових ефектів, що трансливалися (з усіма подробицями) засобами масової інформації (пресою, радіо та кінохронікою) на всю країну за участю до 500 000 осіб. Британський посол у Німеччині Н. Гендерсон навіть стверджував, що «той, хто не відчув впливу особливої атмосфери партійних з'їздів НСДАП, що проходили цілий тиждень, той не може стверджувати, що він має уявлення щодо націонал-соціалізму» [20, с.117]. Всього на добу існування Веймарської Республіки, припадає 4 з'їзди нацистської партії, а на час Третього рейха, ще 7. Саме з'їзди НСДАП доби Веймарської Республіки можна вважати апогеєм націонал-соціалістичної пропаганди, засобом масового навіювання, що проходили з величезною помпою і впливали, згодом, на політичні симпатії та уподобання потенційного електорату веймарської держави.

Джерела та література

1. Ruck M. Bibliographie zum Nationalsozialismus / M.Ruck. – Köln: Bund-Verlag, 1995. – 1428 s.
2. Галактионов Ю.В. Основные итоги изучения феномена национал-социализма к концу XX века // Германия и Россия в XX веке: две тоталитарные диктатуры, два пути к демократии / Ю.В. Галактионов. – Кемерово: КемГУ, 2000. – С. 3.
3. Галактионов Ю.В. Германский фашизм как феномен первой половины XX века: отечественная историография 1945-90-х годов: Учебное пособие / Ю.В.Галактионов. – Кемерово: КемГУ, 1999. – 99 с.
4. Міхальчин Ю. Взаємозв'язок організаційних і програмно-ідеологічних чинників у розвитку NSDAP (1925-1926 рр.) // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія: Філософські науки / Ю. Міхальчин. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. – Вип.10. – С. 269-280.

- Шагалова О.Г. Воспитание в духе национал-социализма как фактор формирования ценностных ориентаций у немецкой молодежи // Тюменский исторический сборник / О.Г. Шагалова. – Вып. 7. – Тюмень: Издательство Тюменского государственного университета, 2004. – С. 209-216.
- Галактионов Ю.В. Национал-социализм в Германии: проблемы изучения и преодоления: Избранные труды / Ю.В. Галактионов. – Кемерово: КемГУ, 2006 – 166 с.
- Пленков О.Ю. Тайны Третьего Рейха. Спартанцы Гитлера / О.Ю. Пленков. – М.: ОЛМА Медиа груп, 2010. – 480 с.
- Фрай Н. Государство фюрера: Национал-социалисты у власти: Германия, 1933–1945 / Н. Фрай. – М.: Российская политическая энциклопедия, 2009. – 255 с.
- Эванс Р. Третий рейх: Зарождение империи: В 3 т. / Р. Эванс. – Екатеринбург: У-Фактория; Астрель, 2010. – Т.1. – 640 с.
- Mosse G.L. Democrazia totalitaria e nuovo stile politico / G. L. Mosse // Nuova storia contemporanea. – 1998. – № 4. – Р. 4-27.
- Фест К.И. Гитлер. Биография: В 3 т. / К. И. Фест. – Пермь : Культурный центр «Алетейя», 1993. – Т. 1. – 368 с.
- Штурм власти / М. Иванов. – М.: Терра, 1997. – 192 с.
- Гинцберг Л.И. Ранняя история нацизма. Борьба за власть / Л.И. Гинцберг. – М.: Вече, 2004. – 384 с.
- Эванс Р. Третий рейх: Зарождение империи В 3 т. / Р. Эванс. – Екатеринбург: У-Фактория; Астрель, 2010. – Т. 1. – 640 с.
- Герценштейн Э. Война, которую выиграл Гитлер / Э. Герценштейн. – Смоленск: Русич, 1996. – 608 с.
- Галкин А.А. Германский фашизм / А.А. Галкин. – М.: Наука, 1989. – 352 с.
- Коваль В.С. "Барбаросса": истоки и история величайшего преступления империализма / В.С. Коваль. – К.: Наукова думка, 1989. – 624 с.
- Stollmann R. Faschistische Politik als Gesamtkunstwerk // Die deutsche Literatur im Dritten Reich / R. Stollmann. – Schemfeld, 1992. – S. 68-79.
- Млечина И. Уроки немецкого. Век XX / И. Млечина. – М.: Прогресс-Культура, 1994. – 239 с.
- Reichel P. Der schöne Schein des Dritten Reiches. Faszination und Gewalt des Faschismus / P. Reichel. – München: HanserVerlag, 1991. – 452 s.

Давлетов А. Р. Съезды НСДАП периода Веймарской республики как способ влияния на политические симпатии населения Германии (1919-1933 гг.)

Статья посвящена исследованию истории проведения съездов Национал-социалистической рабочей партии Германии в период существования Веймарской Республики (1919-1933 гг.), а именно в 1923, 1926, 1927 и 1929 гг. Автор освещает, как трансформировалась процедура проведения этих откровенно пропагандистских мероприятий, как постепенно изменялось время их проведения, ритуалы и церемонии, что в конце-концов преобразовало их в масштабное зрелище, которое влияло на политические симпатии электорального поля изучаемого периода.

Ключевые слова: Съезд, Третий рейх, НСДАП, Веймарская Республика, национал-социализм

Davletov O. R. The NSDAP congresses in the Weimar Republic period as a method of influence on political sympathies of the population of Germany (1919-1933)

The article is devoted to the research of the history of The National Socialist German Workers' Party congresses during the Weimar Republic period (1919-1933) namely in 1923, 1926, 1927 and 1929. The author illustrates the transformation of the way that these propaganda events were held. The investigation focuses on the change of rituals and ceremonies, which eventually turned into a mass and spectacular show and influenced the political preferences of the electoral field in the period under consideration.

Keywords: congress, the Third Reich, the NSDAP, the Weimar Republic, National Socialism

УДК 94(430):172.15"1933/1939"

Ю. В. Міюц

“ІМПЕРСЬКА СЛУЖБА ПРАЦІ” ЯК СКЛАДОВА ДЕРЖАВНОГО МЕХАНІЗМУ ТРЕТЬОГО РЕЙХУ (1933–1939 рр.)

Стаття присвячена висвітленню нацистської внутрішньої політики доби Третього рейху (1933–1945 рр.) на прикладі діяльності «Імперської служби праці» – «Reichsarbeitsdienst» (RAD) під керівництвом Костянтина Хірля. Проаналізовані форми та методи діяльності НСДАП по боротьбі з молодіжним безробіттям на теренах Третього рейху. Автор матеріалу на конкретних прикладах довів, що мережа таборів RAD виконувала ще і завдання, як виховного, так і відверто парамілітаристського характеру, займаючись допризивною підготовкою.

Ключові слова: Третій рейх, НСДАП, «Гітлерюгенд», націонал-соціалізм, «Імперська служба праці».

Інтерес до проблеми вивчення генези націонал-соціалізму виник серед науковців світу відразу після зародження цього явища. На початок XXI століття історіографія цього явища вже представлена великою палітрою досліджень, причому найбільшу увагу істориків за минулі десятиліття привертала сюжети, пов'язані зі створенням масової бази, висвітленням політичних портретів нацистської еліти, ідеологічних передумов, власне механізму існування тоталітарної диктатури НСДАП тощо. Кількість наукових розвідок вже давно сягнула позначки 40 000 позицій [1]. При цьому найбільшу увагу дослідників привертала проблема створення масової бази нацизму, його ідеологічні витоки, механізм функціонування власне НСДАП, військово-політичні аспекти тощо. В той самий час, у вітчизняній історіографії дослідження націонал-соціалізму знаходилося немов у «безповітряному просторі», оскільки маловивченими залишалися історія суспільних установ, питання історії культури, суспільної свідомості тощо [2, с.9].